

ÖZBEK HANLIĞI'NIN (1499-1599) KÜLTÜR BASAMAKLARINDAKİ İLK SEÇKİNLER: BİR BİYOGRAFİ DENEMESİ

Semiha ALTIER

Özet: Özbek Şiban Han (1451-1510), 1507 yılında Hüseyin Baykara'nın (1438-1506) oğlu Bediüzzaman Mirza'dan (ö. 1515 yada 1517) başkent Herat'ı alarak Timurluların (1370-1507) siyasi varlığına son verir. Han, bundan sonra bilinçli kültür politikası ile 15. yüzyılda İslam sanatında "Timurlu Rönesansı" denilen parlak dönemi yaşatan Timurluların sanat ve kültür ortamını korumaya ve geliştirmeye çalışır. Timurluların sanat ve bilim alanında oluşturdukları yapının devamlılığı sağlamak için, yine Timurlu tebaasından yararlanır. Özbek Hanlığı'nın (ya da Şeybaniler) kültür ve sanat ortamını biçimlendirenler, daha önce Timurlu saraylarındaki aristokratların çevresinde bulunan mimar, nakkaş, tarihçi, suffî, dilbilimci, hattat, vezir, alim, şair, yazar ve müzisyen gibi kişiler olmuştur.

Bu dönemde İran'daki Safevî (1501-1736) baskısından kurtulmak amacıyla ana vatanlarından göç ederek Semerkant ve Buhara'ya gelen bilim adamı ve sanatçılar da Özbek saray çevresinin etkinliklerini şekillendirir. Maverâünnehir'de 16. yüzyıl başlarında oluşturulan bu zengin kültür ve sanat ortamı, çeşitli sanat bilim dallarına mensup kişilerin Özbek hanları tarafından himaye edilmelerinin sonuçlarından biridir.

Anahtar kelimeler: Özbekler, Timurlular, Maverâünnehir, Semerkand, Buhara, Şiban Han, Muhammed Salih, Mevlana Benaî, Molla Muhammed Şadî, Huncî, Molla Abdürrahim, Seyyid Padişah Hacı, Hasan Hacı, Mevlana Hoca Ali, Haravî, Sultan Ali-i Mîşhedî, Üstad Kemaleddin Bihzad, Molla Balanî.

The First Elites in the Cultural Steps of Uzbek Khanate (1499-1599): A Biographical Essay

Abstract: Uzbek Shaybani Khan (1451-1510) put an end to the political existence of Timurids (1370-1507) in the year 1507 by conquering the capital Herat from Badi' al-Zaman Mirza (d. 1515 or 1517), son of Husayn Bayqarah (1438-1506). After that, the Khan, by following a rational policy, made an effort to protect and develop the artistic and cultural environment of the Timurids, who started a brilliant period known as "the Timurid Renaissance" in the 15th century Islamic art. In order to ensure the continuity of the structure the Timurids created in the field of art and science, the Khan again made use of his Timurid subject. Those who shaped the artistic and cultural environment of the Uzbek Khanate (or Shibanids) were people of various lines such as architects, muralists, historians, mystics, linguists, calligraphers, viziers, scientists, poets, writers and musicians, who were previously part of the entourage of the aristocrats in the Timurid court.

In this period, scientists and artists, who had emigrated from their homeland in order to be free from the Safavid (1501-1736) oppression in Iran and come to

Samarkand and Bokhara, also shaped the activities of Uzbek court. This rich cultural and artistic environment, developed in Transoxiana at the beginning of the 16th century, was one of the consequences of patronizing of people from various disciplines of art and science by Uzbek khans.

Key words: Uzbeks, Timurids, Mawarannahr (or Transoxiana), Samarkand, Bukhara, Shaybani Khan, Muhammed Salih, Mevlana Benaf, Molla Muhammed Şadı, Huncî, Molla Abdürrahim, Seyyid Padişah Hace, Hasan Hace, Mevlana Hoca Ali, Haravî, Sultan Ali-i Mişhedî, Üstad Kemaleddin Bihzad, Molla Balanî.

Giriş: Özbek Hanlığı'nın İlk Yılları

Çalışmamızda, Özbek Hanlığı'nın kuruluş aşamasında kültür ve sanat ortamını biçimlendiren ilk seçkin kesimin üyeleri birinci el kaynaklar üzerinden çeşitli yönleriyle tanıtılmıştır. Tanıtım, birinci el kaynakların verdikleri bilgiler çerçevesinde olduğundan, kimi seçkinler hakkında ayrıntılı bilgiler derlenebilirken kimileri sınırlı bir şekilde tanıtılabilmektedir.

Makalenin amacı Semerkant ve Buhara saraylarında Özbeklerin ilk siyasi lideri Şiban Han (1451-1510) ve seleflerinin yakın çevresinde yer alan mimar, suffî, hattat, dil bilimci, vezir, alim, şair, yazar, tarihçi, müzisyen gibi çeşitli alanlarda ustalaşmış fikir ve sanat adamlarının profilini çizmektir. Aynı zamanda böylesine seçkin bir çevreye ne tür özelliklere sahip kişilerin girebildiğini ortaya koyarak, bu kimliklerin dönemin tarihsel ve sosyal ortamına katkılarını değerlendirmektedir.

Konu, dönem olarak Özbeklerin ilk siyasi lideri Semerkand tahtında oturan Şiban Han, hanın amcası Köçkücü Han (ö. 1510), kardeşi Mahmud Bahadır Sultan (1454-1501), Buhara'da hüküm süren Mahmud Bahadır Sultan'ın oğlu Ubeydullah Han (1480-1539) ve onun oğlu Abdülaziz Han'ın (1515-1551) saltanat yılları üzerinden tartışılmıştır.

16. yüzyılın başlarından sonuna kadar yaklaşık yüz yıl belirli çevrelerde hüküm süren Özbekler, Moğol kökenli Cengiz Han'ın (1155-1227) soyundandır (McChesney, 1997, s. 426). Aynı soydan gelen Ebu'l Hayr Han (1428-1470) 16. yüzyıl başında Özbek Hanlığı'nın temelleri atar. Dedesinin ölümüyle ortaya çıkan karışıklıklardan sonra Özbekler'i siyasi anlamda biraraya getirerek hanlığı kuran Şiban Han ise 1500-1510 yılları arasında hüküm sürer. Hükümdarlık döneminde Şiban Han, hızlı bir fetih politikasıyla Timurluların önemli merkezleri Buhara'yı 1500'de, Semerkant'ı 1501 yılında ele geçirir. 1507'de Hüseyin Baykara'nın (1459-1506) ölümü üzerine tahta geçen oğlu Bediüzzaman Mirza'nın (sal. 1506-1507) kaçarak terk ettiği başkent Herat'a savaştan girer (Barthold, 1938, s. 87; Brandenburg, 1977, s. 64; Rumlu Hasan, 2004, s. 131) ve bu devletin siyasi varlığına son verir.

Doğu İslam dünyasında sadece fetihleriyle değil, kültürel etkinlikleriyle de var olmayı tasarlayan Özbekler, Timurluların oluşturduğu kültürel geleneği örnek alarak, kendi saray yaklaşımlarına uygun şekle getirirler. Bunun için öncelikle Timurlu sarayında yaşamış ve bu kültürü yakından tanıyan kişilerden yardım aldıkları bilinir. Şiban Han, Timurluların yıkılışı ile saraya hizmet eden fakat konumlarını kaybeden tecrübeli sanatçı, bilgin ve üstadları kendi sarayında himaye eder. Bu kişiler de âdeta bir kültür danışmanı gibi Özbek saraylarında yaşayan aristokratlara ders verirler (Holzwarth, 2000, s. 432).

Özbek, Timurlu dönemlerinde Safevi Devleti'ni kuran Şah İsmail (1502-1524), aralarında Şiban Han'ın saray tarihçisi olarak göreve getireceği Benâî'nin (1453-1512) de bulunduğu Sünnî çevrenin ulemâ ve sanatçılara yoğun bir baskı uygulamış, bundan dolayı Özbeklerin yaşam alanı Maverâünnehir'e büyük göçlerin yaşanmasına sebep olmuştur (Kılıç, 1999, s. 438; Kılıç, 2001, ss. 16-17; Mirzaev 1976, s. 43). İşte bahsi geçen kişiler 16. yüzyılım başlarında Özbek Hanlığının kültür ve sanat etkinliklerini şekillendirecek kesimi oluşturmuşlardır. Kendisi de şair ve hattat olan Şiban Han¹ döneminde yerleşmeye başlayan kültürel yapı, daha sonraki hanlar tarafından da korunmuş ve geliştirilmiştir. İşte bu yapının kurulması ve devamlılığını sağlayan önemli kişilikler şunlardır:

2. Timurluların Son, Özbeklerin İlk Seçkinleri

2.1. Timurludan Bir Devşirme: Muhammed Salih

Muhammed Salih (1455-1534), Timurlu dönemi emirlerinden Şah Melik'in torunu ve Çaharcuy'dan Adak bölgesine kadar emirlik yapan ve sarayın önemli kişilerinden Nur Sa'id Big'in de oğludur. İsminden dolayı Salih mahlasını kullanır (Ali Şir Nevai, 2001, s. 490; Anonim, 1976, s. 479; Kılıç, 1999, s. 57). Doğum yeri kesin olarak belli değildir ancak 860/1455 yılında Harezm'de doğduğu söylenmekte (Karasoy, 1991, s. 189; Mallayev 1965, s. 678) ve 941/1534 yılında Buhara'da öldüğü bilinmektedir (Duda 1999, s. 261; Eckmann 1959, s. 364; Mallayev, 1965, s. 678).

Sanatçı, Horasan ve Semerkant'da yaşadığı fakir bir hayatı bazı gazellerinde dile getirir. Muhammed Salih, Horasan ve Herat saraylarında Timurlulara hizmet vermiştir. Eğitiminin bir bölümünü ünlü Timurlu şairi Abdurrahman Camî'den (1414-1492) alan şair, onun ve Ali Şir Nevaî'nin (1441-1501) sohbetlerine katılır. Muhammed Salih kısa bir süre Hüseyin Baykara'nın da hizmetinde bulunur (Eckmann, 1959, s. 364; Muhammed Salih, 1961, s. 4; Karasoy, 1991, s. 189).

¹ Şiban Han'ın kültürel alt yapısı hakkında bilgi için bkz. Altier, 2008a, ss. 143-162.

Nevaî, Muhammed Salih'in hamileri hakkında şunları söylemektedir: “Sultan Ebu Said Mirza (1451-1468), Uluğ Bey (1393-1449) ve Cuki Mirza kapısında (hizmetinde) yetki sahibi ve atabek idi; fakat fazlasıyla kötü davranışlı ve iyi huylu olmayan biriydi (Ali Şir Nevai, 2001, s. 490).

Muhammed Salih daha sonra, Şiban Han'ın maiyetine girerek “*emir'l-ümera*” ve “*melikü'ş şuara*” ünvanlarını alır (Akramov, 1966, s. 14; Anonim, 1976, s. 479; Duda, 1999, s. 261; Eckmann, 1959; s. 364; Köprülü, 1945, s. 312; Yücel, 2002, s. 808). Şairin Şiban Han'ın yapmış olduğu seferlere katıldığı bilinmektedir (Mukminova-Habibullaev, 1994, s. 6). Hatta Şiban Han 1500 yılında Buhara'yı ele geçirdiğinde Muhammed Salih onun yanındadır² ve Han buranın hâkimiyetini Muhammed Salih'e verir (Anonim, 1976, s. 479).

Hindistan'da Babür Devleti'ni (1494-1858) kuran Babur (1483-1530) *Hatırat*'ında Muhammed Salih'i de sert bir dille eleştirerek sert ve aksi bir insan olarak tanımlar ve sözlerine şöyle devam eder:

Latif gazelleri vardır, fakat düzgünlüğü, nezaketi kadar yoktu. Türkçe şiirleri de var ve fena söylemiyor. Sonraları Şiban Han'ın yanına gitmişti. O da kendisine itibar etmişti. Şiban Han'ın adına bir Türkçe mesnevi yazmıştır. *Mecnun* veznindeki *sübha* vezninden olan *remel-i müseddes* veznindedir ve yavan bir eserdir. Okuyan adam Muhammed Salih'in şairliğine inanmaz (Babur, 1993, s. 377; Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, 1987, s. 199).

Olasılıkla Babür'ün bahsettiği bu Türkçe mesnevi Viyana *Şibanînâme*'sidir³

Hoca Hasan Nisarî (1516-1597), *Müzekkir-i Ahbâb* adlı eserinde “Şiban Han'ın Muhammed Salih'e büyük bir saygı gösterdiğini, Nisa adındaki bir ilin yönetimini kendisine verdiğini ve Mirza Uluğ Bey adında bir oğlu olduğunu” belirtir (Bahâ'-ad-Dîn Hasan Nitârî Buḥârî, 1999, s. 138).

Muhammed Salih'in *Şibanînâme* dışında Türkçe ve Farsça şiirleri de bilinmektedir. Fars-Tacik dilinde yazılan gazeller, Sadî, Hüsrev, Şadî, Azerî, Benaî, Hilalî ve başka şairlerin şiir ve gazelleriyle birlikte bir el yazmasının içinde yer alır.⁴ Bu el yazması 1551 yılında Safevîler'in önemli hattatlarından Şah Mahmud Nişapurî (ö. 1565) tarafından yazılmıştır. Muhammed Salih'in buradaki şiirleri, Farsçayı iyi kullanabilecek kadar bu dile hakim olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Akramov, 1966, s. 26). Muhammed Salih'in

² Muhammed Salih *Şibanînâme*'sinde Buhara'nın Bakî Tarhan'ın elinden alınmasını anlattığı bölümde “...(Şiban Han) askerlerini düzene koyarak kale düzlüğünde durdu; Ben kul o an Han'ın yanında idim” demektedir (Muhammed Salih, 2003, s. 131).

³ Viyana, Österreichische Nationalbibliothek cod. mix. 188.

⁴ Akramov, St. Petersburg, Saltikov Şcedrin Halk Kütüphanesi'nde bulunan el yazmasının numarasını vermemiştir.

gazellerine ek olarak Şadiyev, Tacikistan'nın Kanibadam şehrindeki bir kütüphanede, bazı nadir el yazmalarına rastladığını ve bunlar arasında 15. ve 16. yüzyıllarda yaşamış ikiyüze yakın şairin Tacikçe ve Çağatayca şiirlerinin yer aldığı bir yazmanın bulunduğunu belirtir. El yazması 16. yüzyılda yazılmış, ancak sözü edilen nüsha 1816 yılında Mirza Fazıl ibn Muhammed Feyziy tarafından istinsah edilmiştir. Eserde Muhammed Salih'in yirmi kadar gazeli yer almaktadır (Şadiyev, 1971, s. 46)⁵.

Bunlar dışında Akramov (1966, ss. 25-26) ve Şadiyev (1971, s. 46) şairin *Mecnun ve Leyla* ile *Naz ve Niyaz* isimli iki eserinin daha bulunduğunu iddia eden bazı kaynakların bulunduğunu, ancak bu yayınların da verdikleri bilgileri dayandırdıkları kaynakların adlarından bahsetmediğini belirtir.

2.2. Saraylarda Dolaşan Kibirli Bir “Melik üş- şuara”: Mevlana Benaî

Şiban Han'ın Semerkand sarayında bulunan diğer önemli bir isim Benaî'dir. Babası mimar olan Benaî'nin çocukluğu ve gençlik yılları önemli bir Timurlu merkezi olan Herat'taki hanedan çekişmeleri ve saray entrikaları arasında geçer. Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah (1437-1465), Timurlu Şahruh Mirza'nın (1377-1447) ölümünden sonra Timurlular arasında baş gösteren karışıklıklardan yararlanarak, oğlu Pir Budak (ö. 1466) ile birlikte 1458 yılında Horasan'a girerek Herat'ı alır. Ancak Ebu Said'in (1452-1469) baskılarına dayanamayarak barış yapar. Benaî'nin verdiği bilgilere göre Pir Budak sayısı yüz civarındaki zanaatçı, şair, bilim adamını ve ailelerini yanına alarak götürür. Bunlar arasında beş yaşındaki Benaî ile birlikte ailesi de vardır (Mirzaev, 1976, s. 104). Benaî üç sene Şiraz'da yaşadktan sonra 865/1461 yılında Herat'a geri döner. Yazarın 1495 yılında Semerkant'a gelinceye kadar geçen süre hakkında bilgi yoktur (Ahmedov, 1985, s. 16).

Şair, tarihçi ve müzikolog olarak bilinen Benaî, babası gibi mimarlık mesleğini de devam ettiren çok yönlü bir sanatçıdır (Khwandamir, 1994, s. 524). 17. yüzyılda yaşayan Belh'li yazar Muhammed Tahir, *Acaib at-Tabakât*⁶ adlı eserinin 68b. yaprağında Belh'in görülmeye değer yerlerini anlatırken, Belh yakınlarında bulunan Hoca Hayran adındaki bir yerleşimde, kitabesinde yazdığına göre 1481 yılında yaptırılan dördüncü halife Ali ibn Abu Talip'in yattığı türbenin inşasında babası ile birlikte mimarların başı Benaî'nin de çalıştığı, inşaat işlerinde çok başarılı olduğu kaydedilir (Ahmedov, 1985, s. 16).

Benaî edebiyat, hat, bilim ve müzik alanında kendini yetiştirir ve daha sonraki yıllarda yazdığı eserlerinde Halî mahlasını kullanır (Rypka, 1959, s. 403). Benaî sufiliğe eğilim göstererek sofu bir hayat sürmeye başlar. Şiraz'da bulunan Nurbakşî

⁵ Şadiyev, el yazmasının bulunduğu kütüphanenin adını ve envanter numarasını belirtmemiştir.

⁶ Taşkent Özbekistan Bilimler Akademisi Abu Rayhan Beruni Adına Şarkışınaslık Enstitüsü, no. 4483.

tarikatinın şeyhi, Şeyh Şemseddin Muhammed Lahicî'nin (öl. 1507) öğrencisi olur. Yazar, 1480'li yıllarda Tebriz'de Akkoyunlu Sultan Yakup'un (sal. 1479-1490) sarayında da bulunarak yüksek seviyelere gelir (Ahmedov, 1985, s. 16; Anonim, 1953, s. 128; Karaismailoğlu, 1992, s. 429; Naficy, 1960, s. 1019). Sultan Yakup, Sultan Hüseyin Baykara'dan farklı sanat dallarında yetenekli birkaç kişiyi göndermesini rica ettiğinde Sultan, üstün bilgi ve çok yönlülüğünden dolayı sadece Benaî'yi seçer (Abd al-Muktadir, 1910, s. 95). Akkoyunlu sarayında yaşayan Benaî burada sultanın adına *Bahram u Behruz* (veya *Bag-ı İrem*) başlıklı yaklaşık beş bin beyitlik eserini yazar. Bu sırada Şirvanşahlar'dan Ferruhyesar (1462-1500) için de bazı kasideler yazdığı bilinir (Anonim, 1953, s. 128; Rypka, 1959, s. 274).

Benaî, Sultan Yakup'un 1490 yılındaki ölümüne kadar sultanın sarayında kalır, sonra Herat'a döner. Ancak Ali Şir Nevaî ile anlaşmazlıkları anavatani Herat'tan ayrılarak Semerkant'a gitmesine neden olur (Safa, 1989, s. 667; Schimmel, 1960, s. 156). Aralarında süregelen anlaşmazlıklarından dolayı Ali Şir Nevaî, Benaî hakkında şunları söyler:

Mevlana Bennayî hat yazmaya merak saldı ve kısa zamanda güzel hatlar yazdı. Ondandır sonra musiki fennine meylecti, çabucak öğrenip pek çok işler besteleyip bununla ilgili bir *risale* bile yazdı, fakat tuhaflığından, hayalperestliğinden ve kibirliliğinden halkın gönlünde yer etmedi. Bu sıfatlarını gidermek için *fakr* yolunu seçti ve *riyazete* (nefsini kırma) koyuldu. Pirî ve mürşidî olmadığı için, kendi başına hareket ettiğinden hiçbir faydası olmadı. Halkın ayıplamasından ve kötölemesinden Herî (Herat)'de duramadı, Irak'a gitti. Oradan da hakkında benzer haberler geldi. Genç ve her şeyi kabullenen bir kimse olduğu için çok gurbet ve üzüntüler gördü. Ümit o dur ki nefsinin kırar ve alçakgönüllü olur (Ali Şir Nevai, 2001, s. 398).

Benaî ise bazı kişilerin kıskançlıkları yüzünden kendine düşmanca davrandıklarını belirterek, “900 H. (1495 M.) yılında bazı alimlerin kıskanmaları ve düşmanca davranmalarından sabrın temelleri sarsılmaya başladı, bundan dolayı mecburen Tanrının koruduğu Semerkant'a gitmeye karar vermiştim” sözleriyle bu duruma bir açıklama getirir (Ahmedov, 1985, s. 18).

Benaî, Semerkant'ta bulunduğu dönemde Timurlu sultanı Ebu Said'in torunu Sultan Ali Mirza'nın (1498-1500) kasidedisi olur ve burada *Mecmau'l- garaib* adlı bir kaside yazar (Karaismailoğlu, 1992, s. 429; Naficy, 1960, s. 1019; Safa, 1989, s. 668). Benaî'nin Babür'ün Semerkant'ta bulunduğu dönemi anlattığı satırlarda “Molla Binaî sonraları benim hizmetimde de epeyce bulundu” (Gazi Zahirüddin Muhammed Babur 1987, s. 39) sözleri, sanatçının Şiban Han dışındaki hamilerine dair ipuçları verir.

Muhammed Şiban Han 1500 yılında Semerkant'ı aldığıda Binaî onun hizmetine girer (Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, 1987, s. 91). Şiban Han'la Benaî'nin Semerkant'ta karşılaştıkları tahmin edilirse de bu karşılaşmanın nasıl olduğu kesin olarak bilinmez. Ancak Benaî'nin bu sırada Sultan Ali Mirza'ya refakat etmiş

olabileceği düşünülmektedir (Mirzaev, 1976, s. 86). Yazar, Şiban Han'ın hizmetine girdikten sonra hanın övgüsünü kazanarak “*melik üş- şuara*”⁷ ünvanını alır (Safa 1989, s. 668; Yusupova-Calilova 1998, s. 127). Benaî, Han'ın sarayında önemli bir mevkiye gelir (Subtelny, 1983, s. 139). Özbekler'in Horasan'ı ve Herat'ı fethetmeleri sırasında Benaî Muhammed Salih'le birlikte Şiban Han'ın seferlerine katılmıştır. Benaî, Şiban Han'ın 1510'da Şah İsmail'le yaptığı savaşta Merv'de ölmesi üzerine Han'ın ailesi ile birlikte Karşi'ye gelir (Ahmedov, 1985, s. 19). 1512 yılında da Özbek ordusuyla Maverainnehr'e dönerken Şah İsmail'in komutanı Necm-i Sâni tarafından öldürülür (Abd al-Muktadir, 1910, s. 95; Ateş, 1968, s. 461; Karaismailoğlu, 1992, s. 429; Rypka, 1959, s. 403; Safa, 1989, s. 668; Yusupova-Calilova, 1998, s. 129).

Benaî, araştırmacılar tarafından Timurlu döneminin en hünerli şairleri arasında değerlendirilir. Kendi döneminin şairlerinden çok eski şairlerin şiirlerine ilgi duyan sanatçı, sevdiği şairlerin şiirlerinin incelemiştir. Benaî *Şibanînâme*'sinde Sadî (1213-1291), Camî, Hafız (1325-1390) gibi büyük şairlerin şiirlerine de yer vermiş, hatta Hafız'ın bir şiirine de nazire yazmıştır (Anonim, 1953, s. 128; Mirzaev, 1976, s. 397; Safa, 1989, s. 668). Şairin şiirlerini topladığı bir *Dîvân*'i⁸ bulunmaktadır.

Eserlerini genellikle Farsça yazan Benaî'nin Çağatayca yazılmış *rubâileri* de bilinmektedir. Babür'ün Semerkant'ı ele geçirmesi sırasında meydana gelen bir olay Benaî'nin şiir faaliyetleri hakkında olduğu kadar bu sırada Semerkant'lıların yoksulluk içindeki yaşantısı ile de ilgili bilgiler verir. Benaî Semerkant'ı alan Babür'ün hizmetine girdiğinde bir giysiye muhtaç olacak kadar yoksulluk çekmektedir ve Babür'den giysi istemek için yazdığı rubâileri Çağataycadır. Şairin, Babür'ün rubâilerine nazireler yazdığı bilinmektedir (Mirzaev, 1976, s. 89).

2.3. *Şahnâme*'ye Karşılık *Fetihnâme*: Tarihçi-Yazar Molla Muhammed Sadî

Şiban Han'ın sarayında himaye ettiği bir başka yazar *Fetihnâme*'nin⁹ yazarı Molla Muhammed Sadî'dir (1442-?). Yazar hakkında sınırlı bilgiler, yine bu

⁷ Şairlerin meliki.

⁸ Bu eserin nüshaları Taşkent, Özbekistan Bilimler Akademisi Abu Rayhan Beruni Adına Şarkışınaslık Enstitüsü, no. 693 ve 706, İstanbul, Nur-u Osmaniye Kütüphanesi no. 3879/2, Paris, Bibliothèque Nationale de Paris, no.1769, Dublin Chester Beatty Library 341 ve Hindistan'daki Hükümdar Aud'un Kütüphanesi no.162 bulunmaktadır. Şairin eserleri hakkında bilgi için bkz. (Abd al-Muktadir, 1910, s. 95; 351; Ahmedov, 1985, s. 19; Arberry, 1962, ss. 21-22; Ateş, 1968, s. 462; Blochet ?, ss. 318-319).

⁹ Taşkent, Özbekistan Bilimler Akademisi Abu Rayhan Beruni Adına Şarkışınaslık Enstitüsü, no. 5369.

eserin içinde yer alır. Yazmanın içindeki bilgilere göre Molla Muhammed Şadî, Şiban Han'ın kardeşi Mahmud Bahadır Sultan'ın hizmetine girmiş ve onun emriyle tarihi içerikli eserini yazmıştır. 20a. ve 221a. sayfalarındaki bilgilere göre, yazar eserini yazdığında 55 yaşındadır (Abusaitova-Baranova, 2001, s. 40; Ahmedov, 1985, s. 12). Abusaitova-Baranova (2001, s. 41) de Molla Muhammed Şadî'nin, Babür'ün *Hatıratı*'nda (Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, 1987, ss. 200-201) bahsettiği Şiban Han'ın sarayının bestecilerinden biri olan ve hana yaptığı bir saygısızlıktan ötürü Kazan hanı Muhammed Emin Han'a (1502-1518) gönderdiği kişi olabileceğini öne sürer.

Yazar, eserinin birkaç yerinde kendisini tecrübeli ve iyi bir yazar olarak tanımlar. Yazı yazmak için yalnızlığa ihtiyaç duymadığını, çevresel şartlardan etkilenmeden de yazabileceğini anlatır. Nitekim bir mecliste Şiban Han adına hemen bir kaside yazabilmiştir. Molla Muhammed Şadî eserinde "sarayında bulunduğu 'sultanın' övgüsünü aldığı" belirtir. Abusaitova-Baranova kişinin Şiban Han'ın kardeşi Mahmud Sultan olduğunu belirtmektedir (2001, s. 44).

Bilgilere göre Molla Muhammed Şadî, Şiban Han'ın kardeşi Mahmud Bahadır Sultan'ın hizmetine girmiş ve onun emriyle *Fetihname* adlı eserini yazmıştır.

2.4. Radikal Sünnî Bir Kimlik: Ebu'l-Hayr Eminüddîn Fazlullâh b. Rûzbihân b. Fazlullâh el Huncî el İsfahânî

Şiban Han'ın çevresinde yer alan ve zaman zaman hanın bilgisine başvurduğu bir diğer yazar, şair ve tarihçi Ebu'l-Hayr Eminüddîn Fazlullâh b. Rûzbihân b. Fazlullâh el Huncî el İsfahânî'dir. Hoca Mevlana olarak da bilinen yazar, 1457-1458 yılında Şiraz yakınlarındaki Lar bölgesinde bulunan Huncî kasabasında doğar (Ahmedov, 1985, s. 26; Fadlullâh bin Rûzbihân Khunji, 1957, s. 1; Yusupova- Calilova, 1998, s. 130; Yazıcı, 1998, s. 374.). Soyu, sufi Ruzbehan Baklî'ye (ö. 1209) kadar ulaşır. Babası Fazlullah bin Abdullah-i Ruzbahanî, Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub'un sarayında devlet işleriyle uğraşan önemli bir kişidir. Sarayda sultanın ilgisini kazanan İsfahani'nin babası burada *Semeret'ül Eşcar* (ağaç meyvaları) isimli bir de kitap yazar (Erşahin, 2002, s. 232; Huncî Fazlullah bin Ruzbihan, 1341, s. 2; Fazlullah ibn Ruzbihan İsfahani, 1976, s. 19; Uzunçarşılıoğlu, 1937, s. 90). Sultan Yakub'un Horasan ve Mısır hükümdarlarına yazdırdığı mektuplar, Huncî'nin babasının elinden çıkar (Fadlullâh bin Rûzbihân Khunji, 1957, s. 2; Nadernejad, 1985, s. 299). Yazarın annesi ise sanatçılara büyük destek veren İsfahanlı Şaidî ailesine mensuptur (Aslam, 1965, s. 122). Huncî'nin dayısı Celalislam İsmail Şaidî, Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'ın (1397-1467) oğlu Pir Budak'a Şiraz'da vezirlik yapan bir devlet adamıdır (Aslam, 1965, s. 122; Fadlullâh bin Rûzbihân Khunji, 1957, s. 2). Yazarın diğer dayısı Mesud Şah, Cihan Şah'ın bir kabilenin reisliğini verdiği önemli kişiliklerdendir (Aslam, 1965, s. 122). Ailesinin yüksek konumu ve zenginliği Huncî'nin iyi bir eğitim almasını sağlar (Ahmedov, 1985, s. 26).

Bu dönemde Şiraz eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü en önemli merkezlerdendir ve Huncî, buradaki eğitimi sırasında şafî bilim adamı Eminüddin-i Şirazî ile üstadı olarak bahsettiği Celaleddin Devvanî (ö. 908/1502) gibi hocalardan dersler alır (Aslam, 1965, s. 123; Haarmann, 1986, s. 55).

İlahiyat, felsefe, tarih ve edebiyat konularını da içeren çok yönlü bir eğitim alışığı Huncî'nin birkaç sultanın sarayında görevlendirilmesi sağlar (Ahmedov, 1985, s. 26). Huncî, ilk Hac yolculuğuna 17 yaşında çıkar. 25 yaşında ikinci kez çıktığı hac yolculuğundan dönerken bir süre Mısır'da Memluk sultanı Kayıtbay'ın (sal. 1468-1496) sarayında kalır. 1487 yılında Tebriz'e giderek Akkoyunlu sultanı Yakup Bey'in hizmetine girer. Burada dört yıl sultanın kâtibi olarak çalışır ve sultana *Bedi'uz- zaman fi kıssati Hay b. Yakzan* ve Akkoyunlu tarihiyle ilgili önemli bir kaynak olan *Tarih-i Alam Aray'ı Amini*'yi sunar¹⁰ (Alparşlan, 1979, s. 4; Aslam, 1965, s. 126; Hinz, 2003, s. 322; Fadlullâh bin Rûzbihân Khunji, 1957, s. 5; Yinanç, 1943, s. 200). Yazar, Sultan Yakup Bey'in ölümünden sonra oğlu Sultan Baysungur'un (sal. 1491-1492) hizmetinde bulunur. Ancak onun da ölümüyle Azerbaycan'da karışıklıklar baş gösterir ve Huncî Kaşan'a giderek burada *İbtala neci'l-batıl ve İhmal ü keşfi'l-atıl* adlı Arapça eserini 1503 yılında yazar. Fakat eserindeki fikirleri Sünnîlerle Şîîleri karşı karşıya getirerek karışıklığa sebep olur. Bu dönemlerde Şah İsmail Şîîliği bölgede yerleştirmek için oldukça sert tedbirler almaktadır. Böyle bir ortamda daha fazla kalamayacaklarını anlayan ve içinde Huncî'nin de yer aldığı Sünnî cemaat, Maverâünnehir'e doğru yönelir¹¹. Huncî önce Hüseyin Baykara'nın sarayına gelir. 1500 yılında Horasan'ı ele geçirmesiyle Şiban Han'ın hizmetine girer (Semenov, 1952, s. 60). Bu dönemde Şiban Han'ın 1508-1509 yıllarında Kazaklara karşı yapmış olduğu seferi ve Şiban Han'ın ulemâ ile aralarında geçen hukuki ve dini tartışmaları içeren *Mihmânnâme-i Buhârâ* başlıklı kitap ile *Nesebnâme-i Han* ve *Risale-i Harisiye* adlı eserleri yazar (Huncî Fazlullah Bin Ruzbihan, 1341, ss. 24-29; Örs, 1997, s. 30). Huncî'nin Şiban Han'ın sarayındaki konumu çok önemlidir. Yazar, seferlerinde ve meclislerinde daima Han'ın yanındadır. Meclisler Huncî katılmadan gerçekleşmez. Hatta Han, hasta olduğunu bildiği halde Semerkant'taki vakıfların denetlemesini Huncî'den başkasına vermez (Fazlullah ibn Ruzbihan İsfahani, 1976, s. 23). Şiban Han'ın Şah İsmail'le yaptığı savaşta ölmesi üzerine yeğeni Ubeydullah Han, Semerkant'ta bulunan Huncî'yi Buhara'ya davet eder. Ubeydullah Han'ın sarayına gelen Huncî ölünceye kadar Şibanîler'in sarayında hizmette bulunur (Ahmedov, 1985, s. 26; Fadlullâh bin Rûzbihân Khunji, 1957, s. 2; Yusupova-Calilova, 1998, s. 130; Yazıcı, 1998, s. 374). Bu arada Ubeydullah Han adına *Sulûk al-Mulûk* adlı kitabını yazar (Fazlullah ibn Ruzbihan İsfahani, 1976, s.

¹⁰ Bu eser hakkında hazırlanan doktora tezi için bkz. Örs, 1997.

¹¹ Fazlullah ibn Ruzbihan İsfahanî bir kısım Sünnîlerin Doğu Türkistan'a da gittiğini belirtmektedir (1976, s. 16).

24). Bu eserde şeriat temel alınarak devleti yönetirken bir hanın neleri göz önünde bulundurması gerektiği üzerinde durulur.

Yazar, *Tarih-i Alam Aray'ı Aminî*¹² adlı eserinde kendisi ile de ilgili bilgiler vermektedir. Ketebe kaydında eserin Yusuf-i Marvî tarafından 926/1520 tarihinde kopya edildiği yazar (Fadlullâh bin Rûzbihân Khunji, 1957, s. 5; Nadernejad, 1985, s. 297). Bu yazmanın girişinde yazar şöyle der:

Ben Kur'an-ı Kerim'i okuduğum zaman, ilmi araştırmalara da başladım. Sonra sarf (dilbilgisi), nahiv (gramer) ve Arapça öğrenimi ile meşgul oldum. Daha on yedi yaşındayken Hicaz'a gittim. O yaşta Medine'yi ziyaret ettim. Buralarda çok bilgiler edinerek öğrenimime devam etmek için, ana yurdum Şiraz'a döndüm. İlim yolunda birçok eziyetler çekip din bilimcilerden yararlandıktan sonra riyaziyat (matematik) hendsiye (geometri) ve dinle ilgili bilgiler kazanarak yirmi beş yaşında yeniden Hicaz'a gittim. Bu seyahat sırasında Hicaz ve Mısırlı bilim adamlarından çok faydalandım. Daha sonra tekrar Şiraz'a döndüm ve Şiraz Medresesi'nde okudum. Sonra Bediüzzaman'ın insanın konuşma gücünden bahseden eserini Farsçaya çevirdim. Üçüncü defa Hicaz'a gitmeye niyetlendim. Azerbaycan'dan geçtim ve 892/1487 yılında Sultan Yakub'un adıyla başlayan Bediüzzaman'ın kitabını kendisine sundum. Sultan bu kitaba bir önsöz yazmamı emretti. Bu önsözden sonra benden *Tarih-i Alam Ara-i Aminî*'yi yazmamı istedi (Nadernejad, 1985, s. 298; Örs, 1997, s. 289).

Yazar daha sonra Sultan Yakub için hazırladığı bu eser hakkında bilgiler verir¹³. Huncî çok gezmiş, bilgili ve yetenekli bir molladır. Ancak Sünnî fikirleri çok güçlü bir şekilde savunması nedeniyle Safevî devleti tarafından kabul görmemiş ve Şah İsmail'in tahta çıkmasından sonra, Şibanîlerin topraklarına göç etmesine neden olmuştur (Fadlullâh bin Rûzbihân Khunji, 1957, s. 1; Jamali, 1981, s. 222).

2.5. Ulemâdan İsimler: Şerafeddin Abdulrahim Sadî, Kadiye Semerkant ve Emir Ahu

Şiban Han'ın düzenlediği meclislere davet ederek, özellikle İslam felsefesi ve hukuku konularında fikir alışverişinde bulunduğu dönemin ünlü âlimleri Özbek sarayının temel taşlarını oluşturur. Bunlar arasında Şerafeddin Abdülrahim Sadî, Kadiye Semerkant ve Emir Ahu gerek saraydaki konumlarından dolayı hana yakınlıkları, gerek İslam hukuku konularındaki derin bilgileriyle öne çıkarlar (Isogai, 1997, ss. 96-99). Huncî'nin *Mihmânnâme-i Buhârâ*'sından Emir Ahu'nun Semerkant'ta kadılık yaptığı ve Şiban Han'ın hukuk ve din içerikli

¹² İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 4430.

¹³ Huncî'nin diğer eserleri hakkında bilgi için bkz. Alışık, 2004, ss. 126-128; Fadlullâh bin Rûzbihân Khunji, 1957, ss. 5-10.

meclislerine katılarak fikirlerini söylediği öğrenilmektedir (Fazlullah ibn Ruzbihan Isfahanî, 1976, s. 60).

2.6. Bir Mutasavvıf ve Bilim Adamı: Molla Abdürrahim

Muhammed Salih'in *Şibanînâme*'sinde bahsettiği, hanın sarayında bulunan diğer bir kişi Molla Abdürrahim'dir. Yazar,

Hanın huzurunda bilgi ve ilimde eşsiz bir bilgin vardı. Bütün fenlerde mahirdi; her işe bakardı. Tasuvvuf ilmi onun hali idi; hem hal ehliydi, hem de kemal sahibiydi. Onun hayat ağacı solsa, ilim alemi de perişan olur (Muhammed Salih, 2003, s. 120)

diyerek hanın yanında barındığı kişilerin özelliklerine dair ilginç tanımlamalar yapar.

2.7. Bir Din, Devlet ve Edebiyat Adamı: Seyyid Padişah Hacı

Padişah Hacı, devlet adamı olmanın yanı sıra din adamı, yetenekli bir şair ve edip olarak tanınan bir kişiliğe sahipti. Şair hakkında bilgileri aktaran Nisari'ye göre 1480 yılında Nisa şehrinde doğan yazar iyi bir eğitim almış, Nisa ve Merv'de okumuş ve bir şair olarak yetişmiştir. 1496 yılında Hüseyin Baykara'nın oğlu Muhammed Muhsin'e levazım işinde hizmet ederek sarayda yüksek mevkilere ulaşmıştır. Sultanlar ile dostluk kuran Seyyid Padişah Hacı burada vezirlik, hazinedarlık ve şeyhülislâmlık gibi mevkilerle ödüllendirilir (Hasanhoca Nisariy, 1993, s. 273).

Seyyid Padişah Hacı'nın Özbeklerle olan ilişkisi, 1507 yılında Meşhed yakınlarında Timurlularla Şiban Han'ın yeğeni Ubeydullah Han arasında yapılan savaşta esir alınmasıyla başlar. 1507 yılında Nisa ve Abiverd'e kaçan Timurlular yine Özbeklerin üstüne yürümüşler fakat yenilerek, katledilmişlerdir. 1508 yılında Nisa'da bulunan Şiban Han, Seyyid Padişah Hacı'yi Durun şehrine vali olarak tayin eder. 1510 yılında Merv kalesini korumada bulunan Hacı, hanın Safevîler tarafından öldürülmesiyle önce Semerkant sonra Buhara'ya gelir. 1514 yılına kadar Timur Sultan, daha sonra Şiban Han'ın amcası Köçküncü Han'ın hizmetine girer. 1515-1517 yılları arasında Canıbek Sultan'ın yanında vezirlik ve hazinedarlık yapar. Daha sonra Buhara'da Ubeydullah Han'ın yanına gelen Seyyid Padişah Hacı, hem buradaki hem de Herat'taki sarayda şeyhülislâmlık görevinde bulunur. Hasanhoca Nisariy bu durumu Seyyid Padişah Hacı'nin bir şiiri ile anlatır. Hacı, "Önce bize saldırıp kötülük ettiler / Sonra lutfedip Herat'ta şeyhülislâm yaptılar" demektedir (Hasanhoca Nisariy, 1993, s. 273).

Ubeydullah Han 1534 yılında Nişapur'a geldiği zaman Belh valisi Kistan Kara, Han'dan Seyyid Padişah Hacı'yi Belh'e göndermesini rica eder. Seyyid Padişah Hacı bunun üzerine Belh'e gelir ve burada önce sadrazamlık, sonra

şeyhülislâmlık yapar. Fakat vali Kistan Kara, hükümet işlerini idare edemez ve halka kötü davranır. Bunun üzerine Hace, halka zulmetmeyi istemez ve görevini bırakıp 1543 yılında Buhara'ya dönerek sanatı ile meşgul olmaya başlar. Hace'nin *Miftahü'l-adl* ve *Gülzâr* adlı eserlerinin yanı sıra *Maksadu'l-etvâr* adlı eserini Nizamî'nin *Mahzenü'l-esrâr*'na benzer bir şekilde yazarak, Şiban Han'ın yakın çevresinde bulunan Canıbek Sultan'a sunmuştur. 1547 yılında öldüğünde Bahaddin Nakşibendî'nin türbesinin yanına defnedilir (Hasanhoca Nisariy, 1993, s. 274).

2.8. Sarayda Bir Şeyhülislam: Hasan Hace

Seyyid Padişah Hace'nin oğlu Hasan Hace de babası gibi şair, alim ve devlet adamı olarak yetişerek, çok sayıda han ve sultana şeyhülislâmlık yapar. Hasan Hace'nin "*melikü'ş-şuara*" ünvanını aldığı ve Türkistan ile Hindistan civarlarında ünlendiği bilinir. Hasan Hace şiirde ve bilimde olduğu gibi mektup yazmada da ustadır. Osmanlı hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'a (1520-1566) yazılan mektuplar onun elinden çıkar. Hasan Hace, 1597'de vefat ettiğinde o da babası gibi ünlü mutasavvuf Bahaddin Nakşibendî'nin (1318-1390) türbesine gömülür (Hasanhoca Nisariy, 1993, s. 275).

Seyyid Padişah Hace, Timurlulardan Özbeklerin hizmetine geçen bir devlet adamı olmasının yanı sıra, edebiyat alanına olan katkıları bakımından da öne çıkar. Hace'nin kendisine Özbekleri hamî olarak görmesi, Şiban Han'ın ölümünden sonra da diğer hanlara hizmet etmek üzere onların saraylarında kalması, bu kişiliklere saraylarda yaşayabilme koşullarının sağlandığını düşündürür. Oğlu Hasan Hace'nin de babasının izinden gitmesi zincirin halkalarına bir ek olarak düşünülebilir.

2.9. Hattat Bir Vezir: Mevlâna Hoca Ali

Semerkand'ta Şiban Han'ın yakın çevresinde bulunan diğer bir kişi Mevlânâ Hoca Ali'dir. Hoca Ali bütün sultanların Semerkant'taki türbelerinin kitabelerini ve mezar taşlarını yazan tek hattat olup aynı zamanda hanın büyük vezirlerindedir. Hakkında kaynaklarda yeterince bilgi bulunmayan hattat hakkında Zeyneddin Vasifî şu bilgileri aktarır:

Bu adamın yazdığı bir yazıda çok büyük hata ve yanlışlar vardır ve bir mecliste kendisi dışarı çıktıktan sonra arkasından gülerler ve üzümler ki böyle yetenekli ama ahmak biri yıllarca zamanın imamı, halifesi Muhammed Şiban Han'ın veziri olabilmiş (Zeyneddin Vasifî, 1961, ss. 957-958).

2.10. "Kâtipler Padişahı": El-Hac Ali el-Kâtip el-Haravî

Timurlu hamilere Herat'ta uzun yıllar hizmet verdikten sonra değişen yönetimle birlikte Şiban Han'ın sarayında yeni kitapların yazımını üstlenen hattatlardan biri de El-Hac Ali el-Kâtip el-Haravî'dir. Hasanhoca Nisarî hattatı tanımlamaya

başladığında ilk yazdığı cümle şöyledir: “Seyyidlik yönünden meşhur ise de yazıda kâtipler padişahıdır” (Hasanhoca Nisariy, 1993, s. 152). El-Haravî Herat'ın tanınmış Hüseyinî seyyidlerinden gelen bir ailenin üyesidir (Alparslan, 1989, ss. 397-399; Hasanhoca Nisariy, 1993, s. 152). Hattat, 1476 yılında Herat'ta doğar ve burada döneminin bilimlerini öğrendikten sonra Meşhed'e giderek Zeynüddin Mahmud adlı bir yazı ustasından nestalik hat öğrenir. Hattatın daha çok nestalik hatta başarılı olduğunu da Hasanhoca Nisariy belirtilir (1993, s. 152). Hattatın burada geçirdiği gençlik dönemi hakkında fazla bilgi yoktur. Daha sonra Sultan Hüseyin Baykara'nın hizmetine giren hattat, yazılarında *Sultanî* veya *Kâtibü's-sultanî* mahlalarını kullanır. Huncî'nin *Mihmânnâme-i Buhârâ*¹⁴ adlı eserini nestalik hatla istinsahını yapan hattatın Şiban Han'ın bu süre içinde hizmetinde olduğu anlaşılır. 1510 yılında Herat'ın Şah İsmail'in egemenliğine geçmesi sonucu bir süre Horasan valisi oğlu Sam Mirza'nın yanında bulunur. 1529 yılında Şiban Han'ın yeğeni Ubeydullah Han'ın Herat'ı Safevîler'den geri alması üzerine Haravî, dönemin diğer bilgin ve sanatçıları ile birlikte Buhara'ya götürülür.¹⁵ Şiirle de ilgisi olan hattatın Ubeydullah Han'ın kendi adına hutbe okuttuğu sırada han adına bir şiir yazdığı bilinir (Hasanhoca Nisariy, 1993, s. 152). Hattat Buhara'da Ubeydullah Han'ın oğlu Abdülaziz Han'a (1515-1551) hat sanatını öğretmekle görevlendirilir. Burada şiirle de ilgilenerek Ubeydullah Han ve ileri gelenlere medhiyeler yazar. Hattat, Buhara'da 1545 yılındaki ölümüne kadar Özbek hamilere hizmet eder. Burada geldiği en yüksek makam Abdülaziz Han'ın nakkaşhanesinin başkâtipliğidir. Bu sırada sanatçı daha sonra Tebriz'de Şah Tahmasp'ın (1514-1576) himayesine giren hattat Seyyid Ahmed al-Meşhedî'yi yetiştirir (Soucek, 1987, s. 167). Buhara'da hat eğitimi verdiği bir diğer öğrencisi ise, oğlu Mir Muhammed Bagir'dir. Bagir'in bir süre Özbek sarayında buradaki hamiler için çalıştığı düşünülmektedir. Daha sonra Hindistan'da Babürlü hanedanından yöneticilerle irtibat kurmuştur (Soucek, 1987, s. 169).

2.11. Nestalik Hattın Ustası: Sultan Ali-i Meşhedî

Hüseyin Baykara saltanatının öne çıkan isimlerinden Mevlana Sultan Ali Şir Meşhedî, “*Sultanü'l-hattatin* ve *kıbletü'l- küttâb* ve *zübdetü't- küttâb*” nisbeleriyle tanınır (Huart, 1908, s. 227). 1433'te dünyaya gelen hattat, gençliğinde bu alana ilgi duyarak eğitimine başlar. Timurlu döneminin tanınmış hattatlarından Mevlana Cafer, Sultan Ebû Said için bir *şâhnâme* yazdığı sırada ölmesi üzerine sultan yarım kalan eseri tamamlamak üzere Alî Meşhedî'yi 1461'de hem başkent hem de sanat merkezi olan Herat'a davet eder. Hattat,

¹⁴ İstanbul, Nur-u Osmaniye Kütüphanesi, no. 3431

¹⁵ Ali el-Katip el-Heravî'nin Buhara'daki çalışmaları için bkz. Blochet, 1929, res. CXI, CXIV, CXV; Pugachenkova-Rempel, 1982, s. 152; Robinson, 1993, s. 289.

Sultan Ebû Said'in ölümünden sonra Hüseyin Baykara'nın hizmetine girer (Huart, 1908, s. 221; Minorsky, 1959, s. 102).

Timurlu tarihçisi Handemir (1475–1534) *Habib el-Siyer* adlı kitabında; Nestalik hattın ustası olarak tanımladığı sanatçının, 1514 yılında Meşhed'de öldüğünü ve buraya gömüldüğünü söyler (Khwandamir, 1994, s. 526).

Kadı Ahmed, hattatın yazılarının diğer yazılar arasında bir güneş gibi parladığını, yazılarının dünyayı fethettiğini ve herkesin onu taklit ettiğini belirtir. Ahmed hattatı buna benzer sözlerle övdükten sonra Hüseyin Baykara'nın Herat kütüphanesinde önemli bir yeri olduğunu ancak Baykara'nın ölümünden sonra Meşhed'e geri döndüğünü ve burada 1520 yılında öldüğünü yazar (Minorsky, 1959, ss. 102-103).

Ali Şir Nevai, *Mecâlisü'n-Nefayis* adlı kitabında onun nestalik yazıda kâtiplerin kıblesi ve hattatlık alanında tek olduğunu belirterek Meşhedî'nin ahlakının övgüye değer ve davranışlarının ise seçkin olduğunu söyler (Ali Şir Nevai, 2001, s. 153).

Babür, *Hatırat*'ında “Hattatlardan çok adam vardı. Fakat bunların en ileri geleni nesih ve talikte Sultan Ali Meşhedî idi. Mirza ve Ali Şir Bey için birçok kitap istinsah etti. Her gün Mirza için otuz, Ali Şir Bey için yirmi beyit yazardı” demektedir (Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, 1987, s. 199).

Osmanlı tarihçisi Gelibolulu Mustafa Ali (1541-1600), *Menakıb-ı Hünerveran*'da nestalik hattı güzel yazan hattatların arasında Sultan Ali-i Meşhedî'nin adını zikreder ve Ali Şir Nevai gibi onun kâtiplerin kıblesi olduğunu söyler. Ali ayrıca, Meşhedî'nin üstadının Mevlana Azher olduğunu belirtir ve ardından hattatın yetiştirdiği öğrencileri tanıtır (Gelibolulu Mustafa Ali, 1982, s. 29, 65, 68, 71-72, 75-76, 80-81).

Sultan Ali Meşhedî, Timurlu yönetiminin yıkılmasından sonra Herat'ta Özbek hamiler için çalışmaya devam eder. Nitekim, Şah İsmail'in 1510 yılında Herat'ı işgal ettiğinde yanına alarak Tebriz'e götürdüğü meşhur nakkaş Behzad'ın, Özbekler'in bu şehri almasıyla yer değiştirmedeği açıktır. Benzer şekilde Meşhedî'nin de çalışmalarına burada devam ettiği günümüze ulaşan eserlerden anlaşılır. Bunlardan biri Şiban Han'ın yeğeni Ubeydullah Han'ın *Dîvân*'ını 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Herat'ta Sultan Ali Meşhedî kopya etmiştir (Rieu, 1966, s. 800).

2.12. Üstad Kemaleddin Bihzad

1450 sonrasında doğduğu kabul edilen nakkaşın (Ettinghausen, 1979, s. 605) kimliğine ilişkin bilgiler, döneminde ve sonraki yıllarda yazılan ilk el

kaynaklardan edinilir. 1544-45 tarihli Bahram Mirza Albümü'nün¹⁶ önsözünü yazan Dost Muhammed, nakkaşı över ve Tebriz'de gömüldüğünü kaydeder¹⁷. Mirza Muhammad Haydar Duglat (1499-1551) *Tarih-i-Reşidi*'de Bihzad'ı tasvir ustası olarak tanımlar. Yazar, Bihzad'ı aynı dönemde adı öne çıkan nakkaş Şah Muzaffer ile karşılaştırarak Şah Muzaffer'in fırçasının daha ince dokunuşları olduğunu, ancak Bihzad'ın figür gruplarını daha sağlam oturttüğünü belirtir (Arnold, 1930a, s. 672; Mirza Haydar Dughlat, 1996, s. 130).

Babur *Hatırat*'ında nakkaş için "Ressamlardan biri Behzad idi. Ressamlık işini fevkalade inceledi. Fakat sakalsızların yüzünü fena yapıyor. Çeneyi fazla büyük çiziyordu. Sakallı adamları iyi ve yüzlerini güzel yapıyordu" (Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, 1987, ss. 199-200).

Gelibolulu Mustafa Ali, *Menakıb-ı Hünerveran*'da Nişapurlu Şah Mahmud adlı hattattan söz ederken Bihzad'ı da anar ve Şah İsmail'in Yavuz Sultan Selim'in (1470-1520) Çaldıran Seferi sırasında zarar görmemeleri için bu sanatçıları bir mağaraya sakladığını belirtir. Yazar, savaşın sonunda yenilen Şah İsmail'in hemen bu mağaraya gelip, sanatçıları sağ bulduğunda şükrettiğini anlatır (1982, s. 73). Mustafa Ali, Bihzad'ın Hüseyin Baykara ve Şah İsmail dönemlerinde rağbet gördüğünü, bir Çin nakkaşı gibi resimlerinin her yerde tanındığını da belirtir (1982, s. 112).

Kemaleddin Bihzad'ın sanatının doruğa ulaştığı dönem, şüphesiz Timurlular'ın sanatsever hükümdarı Hüseyin Baykara'nın Herat sarayındaki saltanat yıllarıdır. Bu dönemde sanatçı, İslam resim sanatında eşsiz denilebilecek eserler ortaya koyar. Daha çok ünlü hattat Sultan Ali Meşhedî tarafından çoğaltılan nüshalarda çalışan nakkaşın adı, ölümünden sonraki yıllarda da devam etmiştir. Sanatçının bilinen imzalı eserleri arasında Sadî'nin *Bostân*,¹⁸ Şerafeddin Ali Yezdi'nin (ö. 1454) *Zafernâme*¹⁹ ve Nizami (1141-1209), *Hamse*²⁰ adlı eserlerin nüshaları yer alır. Behzad'ın imzasını taşıyan ve tarih içeren bu eserler dışında Behzad'ın üslubunda yapılmış ve nakkaşa atfedilen başka resimler de vardır²¹.

¹⁶ İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 2154

¹⁷ Bu albüm ve önsözü hakkında bilgi için bkz. Roxburgh, 1998, ss. 32-57; 2000, ss. 123-124.

¹⁸ Kahire, Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, Edeb. Fârsî, nr 908.

¹⁹ Baltimore, John Garrett Library, John Hopkins University.

²⁰ Londra, British Library, Add. 25900 ve Or. 6810.

²¹ Nakkaş Behzad ve çalışmaları konusunda zengin bir literatür oluşmuştur. Sanatçının imzalı eserleri ve kendisine atfedilen diğer resimlerle ilgili bilgi için öncelikli olarak bakılabilecek yayınlar şunlardır: Arnold, 1930; Aşrafî, 1987; Bahari 1996; Çağman, 1992, s. 148; Çağman-Tanıdı, 1979, ss. 21-22; Ettinghausen, 1979, ss. 606-608;

Şiban Han'ın 1507 yılında Herat'ı ele geçirdiğinde Behzad'ın şehirde kalıp çalışmalarına Özbek hamiler için devam ettiği anlaşılır. Hatta Han, Herat'ta Behzad'ın resimlerini ve ünlü hattat Sultan Ali Meşhedi'nin yazısını görür ve düzeltir. Durum Babür tarafından sert bir dille “Şiban Han cahil olmasına karşın Herat'ın meşhur zevk sahibi mollalarından olan Kadı İhtiyar ile Muhammed Mir Yusuf'a tefsir dersi verdi. Molla Sultan Alî Meşhedî ile Behzad Mansur'un yazı ve resimleri üzerine tashihlerde bulundu” sözleriyle eleştirilmiştir (Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, 1987, ss. 228-229).

Kendisini Hüseyin Baykara'nın yerine koyup, seçkin bir sanat hamisi olarak gören Şiban Han, Hüseyin Baykara'nın kitaplarını hazırlayan İslam resim sanatının önemli ustası Behzad'a kendi portresini yapması için sipariş verir²². Behzad gibi meşhur bir sanatçıya hamilik yapmak, hanın kendi tebaa arasında olduğu kadar çevre kültürler arasında da itibarını artırır.

Ortaçağ Farsça metinlerde Mani dininin kurucusu olan Mani'nin (ö. 273) ressamlığı ile karşılaştırılan ve ideal bir sanatçı olarak tanımlanan Behzad'ın (Huart, 1908, s. 324; Khvandamir, 1994, s. 531; Minorsky, 1959, s. 50, 159, 179) İslam resmine yeni bir anlayış getirdiği kabul edilir. Nakkaş, özellikle Baysungur Mirza dönemindeki resim anlayışını geliştirmiş, kendi üslubunu yaratmıştır. Gerçekçi, ifadeci, yorumlayıcı tarzıyla saray hayatına ilişkin sahneleri, savaşları, günlük yaşamdan kesitler resmetmiştir.

1510 yılında Şah İsmail'in Şiban Han'ı öldürmesi ve Herat'ı almasıyla birlikte Bihzad, Şah tarafından Tebriz'e buradaki nakkashanenin başına getirilir. Nakkaşın Tebriz'de öldüğü ve buraya gömüldüğü bilinir (Çağman, 1992, s. 147; Lukens, 1967, s. 317; Stchoukine, 1954, s. 22).

2.13. Meclislerde Bir Şair: Molla Balanî

Şiban Han'ın sarayında şairlerin özel bir yerinin olduğu günümüze gelen verilerden anlaşılmaktadır. Bu kişiler hakkında sadece Hasanhoca Nisarî'den bilgi alabildiğimiz bir şair daha bulunmaktadır. Nisarî, eserinde dönemin ünlü şairlerinden biri olarak Molla Balanî'yi tanıtır kendisinin daha çok Semerkant'ta yaşadığını ve burada öldüğünü, sıklıkla şairlerle mülakatlara ve sohbetlere katıldığını ve bir müddet Şiban Han'ın hizmetine girdiğini söyler (Hasanhoca Nisariy, 1993, s. 183).

Kühnel, 1923, ss. 28-29; 1953: 29-31; Lentz-Lowry, 1989, s. 265; Martin, 1909, s. 4; Sakisian, 1936, s. 82; Soucek, 1989, s. 115; Stchoukine, 1954, ss. 68-95-101-104; Robinson, 1993, ss. 31-33; Roxburgh, 2000, ss. 120-121; Wilkinson, 1931, ss. 62-63.

²² Han'ın portresi ile ilgili bilgi için bkz. Altier, 2008b, ss. 60-62; Bahari, 1996, s. 171; Grube, 1962, s. 75; Lentz-Lowry, 1989, ss. 243-356; Necipoğlu, 2000, s. 26; Roxburg, 1998, s. 49; Stchoukine, 1954, s. 86; Usmanov- Madraimov, 2000; Wilkinson, 1931, ss. 60-63.

3. Sonuç

Şiban Han, hanın amcası Köçküncü Han ve kardeşi Mahmud Bahadır Sultan dönemlerinde Semerkand ve Buhara saray çevresinde çeşitli özellikler taşıyan kişiliklerin bir alt yapı oluşturduğu görülür. Mahmud Bahadır Sultan'ın oğlu Ubeydullah Han (1480-1539) ve daha sonra Buhara tahtına oturan onun oğlu Abdülaziz Han'ın dönemlerinde de bu kişilerin etkin olarak Özbek hamiler için çalıştıkları bilinmektedir. Seçkin kişiler yazar, şair, hattat, müzisyen, mimar, nakkaş, tarihçi ve ulema gibi mesleklerdendir. Ayrıca sanat ve bilim adamlarının birçoğu birkaç mesleği bir arada sürdüren çok yönlü kişilikler olarak karşımıza çıkar. Bu kişilerin çoğunluğunun Şiban Han'ın hizmetine girmeden önce 15. yüzyılın Türkmen ve Timurlu yöneticilerinin saraylarında önemli konumlarda buldukları ve sultanlar adına değerli eserler yazdıkları, Çağatayca'ya çok hakim olmalarının dışında Farsça ve Arapça gibi dilleri eser verecek kadar iyi bildikleri, doğu edebiyatının eserleri ile yoğruldukları, askeri seferlere katılarak bir yandan da bilgi ve tecrübelerini geliştirdikleri izlenir. Hanların yakın çevresinde yer alan çok yönlü kişiler, Özbek sarayındaki kültürel politikayı yansıtılmalarının yanı sıra buradaki faaliyetlerin biçimlenmesinde etkin kişilikler olarak karşımıza çıkarlar.

Kaynakça

- Abd al-Muktadir, M. (1910). *Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at Bankipore*. Calcutta: Baptist Mission Press.
- Abuseitova, M. H. ve Baranova, Yu. G. (2001). *Pismennie Istočniki i Kulture Kazahctana i Tsentralnoy Azii v XIII-XVIII VV.*, (Written Sources on History and Culture of Kazakhstan and Central Asia in XIIIth-XVIIIth Centuries (Bio-Bibliographical Surveys). Almatı: Dayk Press.
- Ahmedov, B. (1985). *Istoriko-Geografıçenkaya Literatura Sredney Azii XVI-XVIII VV.*Taskent: Izdatel. Fan Uzbek SSR.
- Akramov, E. (1966). *Muhammed Salih (1455-1535)*. Taşkent: Özbekistan KP Merkeziy Komitetining Birleşgen Neşriyatı.
- Alışık, G. S. (2004). Şeybaniler Dönemi İçin Kaynak Araştırmaları: Mihman-Name-i Buhara I. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, I, I, 118-140.
- Ali Şir Nevayi. (2001). *Mecâlisü'n-Nefâyis I-II*. Kemal Eraslan (Haz.), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Alparslan, A. (1979). Şeybani Han'ın Türk Kültür Tarihindeki Yeri. *I. Milletlerarası Türkojoloji Kongresi (İstanbul, 15-20 X 1973), Tebliğler. 1. Türk Tarihi*, 1-6.
- Altier, S. (2008a). Bir Sanat Hamisi Olarak Muhammed Şiban Han (1451 1510) ve Maverâünnehir'deki Kültür Politikası. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5, 4, 143-162.
- Altier, S. (2008b). Özbek Muhammed Şiban Han'ın (1451-1510) Portreleri. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 172, 60-62.
- Anonim. (1953). Bennai. *Türk Ansiklopedisi*, VI, 128.

- Anonim. (1976). *Istoriya Buhara s Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney*. Taşkent: Izdatelstvo Fan Üzbekskey SSR.
- Arberry, A. J. (1994). *Classical Persian Literature*. Richmond: Curzon Press.
- Arnold, T. W. (1930a). Mîrzâ Muḥammad Ḥaydar Dughlât on the Harât School of Painters. *Bulletin of the School of Oriental Studies University of London*, 5, 4, 671-674.
- Arnold, T. W. (1930b). *Bihzad and his Paintings in the Zafar-namah*. London: Bernard Quaritch.
- Aslam, M. (1965). Ubaid Allah Khan. *Journal of the Asiatic Society of Pakistan*, X/2, 121-135.
- Aşrafî, M. (1987). *Behzad i Razvitie Buharskoy Şkoli Miniatyuri XVI*. Duşanbe: Izdetalstvo Doniş.
- Ateş, A. (1968). *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Babur. (1993). *Baburnama* (W. M. Thackston, Turkish transcription, Persian edition and English translation). Cambridge: Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University.
- Bahâ'-ad-Dîn Ḥasan Nitârî Buḥârî. (1999). *Muḍakkir-i aḥbâb*. Tihran: Naşr-i Markaz.
- Bahari, E. (1996). *Behzad Master of Persian Painting*. London-New York: I. B. Tauris.
- Barthold, W. (1938). *Herat Unter Husein Baiqara dem Timuriden*. Leipzig: Kommissionsverlag F. A. Brockhaus.
- Brandenburg, D. (1977). *Herat Eine Timuridische Hauptstadt*. Graz: Akademische Druck und Verlagsanstalt.
- Blochét, E. (1929). *Musulman Painting XIIth-XVIIth Century*. London: Methuen & Co., Ltd.
- Blochét, E. (?). *Catalogue des Manuscrits Persans*. Paris: Reunion des Bibliothèques Nationales.
- Çağman, F. (1992). Bihzad. *İslam Ansiklopedisi*, 6, 147-149.
- Çağman, F. ve Z. Tanındı. (1979). *Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Duda, D. (1999). The Illustrated Shaybaniname in Vienna Österreichische Nationalbibliothek Cod. Mixt. 188. *Art Turc/ Turkish Art. 10th International Congress of Turkish Art 10e Congrès International d'art Turc, Geneve- Geneva, 17-23 September/ Septembre 1995*. Geneve: Fondation Max Van Berchem, 261-271.
- Eckmann, J. (1959). Die Tschaghataische Literatur. *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Wiesbaden: Aquis Mattiacis Apud Franciscum Steiner, 361-369.
- Erşahin, S. (2002). *Akkoyunlular, Siyasal, Kültürel, Ekonomik ve Sosyal Tarih*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Ettinghausen, R. (1979). Bihzad. *İslam Ansiklopedisi*, 2, 605-608.

- Fadlullāh bin Rūzbihān Khunji. (1957). *Tārīkh-ı Ālam-ārā-yı Amini, (Persia in A.D. 1478-1490)* (Viladimir Federoviç Minorsky, Ed.). London: The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.
- Gazi Zahirüddin Muhammed Babur. (1987). *Vekayi, Babur'un Hatıratı, I-II* (Reşit Rahmeti Arat, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gelibolulu Mustafa Ali. (1982). *Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları (Menakıb-ı Hünerveran)*. Müjgan Cunbur (Haz.), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Grube, E. (1962). *Muslim Miniature Painting from the XIII to XIX Century from Collection in the United State and Canad*. Venezia: Neri Poza Editore.
- Haarmann, U. (1986). Khundji. *Encyclopedia de L' Islam*, IX, Leiden-Paris: G. P. Maisonneuve & Larose, 55-57.
- Hasanhoca Nisariy. (1999). *Muzakkir-i Ahabab (Dostlar Yadnamasi)* (I. Bekcan, Özbek Türkçesi'ne Çev.). Taşkent: Abdulla Kadiri Namıdaki Halk Merosı Naşriyatı.
- Hinz, W. (2003). Akkoyunluların Kültür ve Teşkilat Tarihi. *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu, Siyasal, Sosyal ve Kültürel Tarihine İlişkin Makaleler Antolojisi*, N. A. Akkoyunlu ve A. Şen (Haz.), Ankara: Grafiker Ltd. Şti., 315-326.
- Holzwarth, W. (2000). The Shaybanids and the Khan Princedoms. *Islam Art and Architecture*. (M. Hatstein- P. Delius, Eds.), Cologne: Konemann, 431-435.
- Huart, C. (1908). *Les Calligraphes et les Miniaturistes De L'orient Musulman*. Paris: E. Leroux.
- Hunci Fazlullah Bin Ruzbihan. (1341). *Fazlullāh ibn Rūzbehān Hunci Mehmān-Nāma-ye Bokhārā*. Manoochehr Sotoodeh (Haz.), Tahran.
- Fazlullah Ibn Ruzbihan Isfahani. (1976). *Mihman-name-iy Buhara (Zapskii Buharskogo Gostya)*. (R. P. Calilovoy, Ed.). Moskva, Izdatelsvo Nauka.
- Isogai, K. (1997). Yasa and Shari'a in Early 16th century Central Asia. *Cahiers d'Asie Centrale*, 3, 4, 91-103.
- Jamali, M. K. Y. (1981). *The Life and Personality of Shah Isma'il I (1387-1524)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Edinburgh, Edinburgh.
- Karaismailoğlu, A. (1992). Benai. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5, 429.
- Karasoy, Y. (1991). Muhammed Salih Şeybaniyname, (Dastan, Tahrir Heyeti A. Kayumov ve diğerleri, Neşge Yayerlavçi ve Sözbaşı Müellifi E. Şadiyev). Gafur Gulam Namıdaki Edebiyat ve San'at Neşriyatı. Taşkent, 1989. *Türk Kültürü*, 335, XXIX, 189-191.
- Khwandamir. (1994). *Habibu's- Siyar I-II*. (W. M. Thackston, Çev.). Washington: Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.
- Kılıç, N. (1999). History and Self-Reflection: Muhammed Salih's Shaybani-nama: (A Sixteenth Century Central Asian Source in Chaghatay. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1, 51-64.
- Kılıç, R. (2001). *XV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Anlaşmaları*, İstanbul: Tez Yayınları.

- Köprülü, F. (1945). Çağatay Edebiyatı. *İslam Ansiklopedisi*, III, 270-323.
- Kühnel, E. (1923). *Miniaturmalerei im Islamischen Orient*. Berlin: Bruno Cassirer Verlag.
- Lentz, T. ve Lowry, G. D. (1989). *Timur and the Princely Vision: Persian Art and Culture in the Fifteenth Century*. Los Angeles: Los Angeles County Museum of Art- Washington: D.C.: Smithsonian Institution Pres.
- Lukens M. G. (1967). The Fifteenth-Century Miniatures. *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, 25, 9, 317-338.
- Mallayev, N. M. (1965). *Özbek Adabiyati Tarihi Birinci Kitab XVII Asrgaca*. Taşkent: Okituvçi Naşriyatı.
- Martin, F. R. (1909). Two Portraits by Behzad, the Greatest Painter of Persia. *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 15, 73, 2-8.
- McChesney, R. D. (1997). Shibanids. *The Encyclopedia of Islam*, IX, 428- 431.
- Minorsky, V. (1959). *Calligraphers and Painters. A Treatise by Qāḍī Aḥmad, son of Mīr-Munshī (circa A.H. 1015/A.D. 1606)*. Washington D.C.: Smithsonian Institution Publication.
- Mirza Haydar Dughlat. (1996). *Tarikh-i Rashidi* (W. M. Thackston, İng. çev.). Cambridge: Harvard University Departmant of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.
- Mirzayev, A. M. (1976). *Kamal al-din Binai*. Moskva: Izdatelstvo Nauka.
- Muhammed Salih. (1961). *Şaybaniyname*. Nasrulla Devran (Haz.), Taşkent: Özbekistan SSR Fanlar Akademiyası.
- Muhammed Salih. (2003). *Şeybani-name, (Giriş-Tıpkıbasım-Metin-Tercüme)*. Y. Kocasavaş (Haz.), İstanbul: Çantay Yayınları.
- Mukminova, R. G. ve Habibullayev, N. N. (1994). *Özbekistan Tarihi (XVI. Asr-XIX Asrning Birinçi Yarmı)*. Taşkent: Okituvçi.
- Nadernejad, N. (1985). Akkoyunlu Tarihi Hakkında Bir Eser. Sultan Yakup Tarihi (Tarih'i Âlam Ârây'ı Amini). *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Ord. Prof. Dr. Ahmed Zeki Velidi Togan Özel Sayısı*, 13, 297-300.
- Naficy, S. (1960). Banna'i. *The Encyclopaedia of Islam*, 1, 1019.
- Necipoglu, G. (2000). Osmanlı Sultanlarının Portre Dizilerine Karşılaştırmalı Bir Bakış. *Padişahın Portresi Tesavir-i Âl-i Osman*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 22-61.
- Örs, D. (1997). *Fazlullah b. Ruzbihan-i Hunci ve Tarih-i Alem-Aray-i Eminisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pugachenkova, G. A. ve Rempel, L. I. (1982). *Oçerki Iskusstva Sredney Azii*. Moskva.
- Rieu, C. (1888). *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*. Londra: The British Museum.
- Robinson, B. W. (1993). A Survey of Persian Painting (1350-1896). *Studies in Persian Art*, I, London: The Pindar Press, 1-70.

- Roxburgh, D. J. (1998). Disorderly Conduct?: F.R. Martin and the Bahram Mirza Album. *Muqarnas*, 15, 32-57.
- Roxburgh, D. J. (2000). Kamal al-Din Bihzad and Authorship in Persianate Painting. *Muqarnas*, 17, 119-146.
- Rumlu Hasan. (2004). *Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't Tevârih)* (C. Cevan, Çev.). Ankara: Ardıç Yayınları.
- Rypka, J. (1959). *Iranische Literaturgeschichte*. Leipzig: Otto Harrosowitz Verlag.
- Safa, Z. (1989). Bana'i Heravi. *Encyclopaedia Iranica*, III, London-New York: Routledge-Kegan Paul, 667- 668.
- Sakisian, A. (1936). The School of Bihzad and the Miniaturists Aqa Mirak and Mir Musavvir. *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 68, 395, 81-85.
- Schimmel, A. (1960). Some Notes on the Cultural Activity of the First Uzbek Rulers. *Journal of the Pakistan Historical Society*, VIII, IV, 149-166.
- Semenov, A. A. (1952). *Sobraniye Vostocnih Rukopisey Akademii Nauk Uzbekistan SSR, I*. Taşkent: Izdatelstvo Akademii Nauk UzSSR.
- Soucek, P. (1987). Persian Artists in Mughal India: Influences and Transformations. *Muqarnas*, IV, 166-81.
- Soucek, P. (1989). Behzād, Kamāl-al-Dīn. *Encyclopaedia Iranica* içinde (IV, 2, ss. 114-116).
- Stchoukine, I. (1954). *Les Peintures des Manuscrits Tîmûrides*. Paris: P. Geuthner.
- Subtelny, M. N. (1983). Art and Politic in Early 16th Century Central Asia. *Central Asiatic Journal*, 27, 1-2, 121-148.
- Şadiyev, E. (1971). Muhammed Salihning Tacikça Şe'rlari. *Özbek Tili ve Edebiyatı*, 1, 45-49.
- Usmanov, A. ve Madraimov, A. (2000). *Kamoliddin Behzad*. Taşkent: Abdulla Kadiri Namıdagi Halk Merası Naşriyatı.
- Uzunçarşılıoğlu, İ. H. (1937). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yazıcı, T. (1998). Hunci. *İslam Ansiklopedisi*, 18, 374.
- Yinanç, M. H. (1943). Akkoyunlular. *İslam Ansiklopedisi*, 1, 251-270.
- Yusupova, E. YU ve Calilova, R. P. (1998). *Sobraniye Vostocnih Rukopisey Akademii Nauk Respubliki Uzbekistan, Istoriya*. Taşkent: Izdatelstvo Fan Akademii Nauk Respubliki Uzbekistan.
- Yücel, B. (2002). Nevayi-Babür Çağının Tarihi ve Edebi Şahsiyetleri. *Türkler*, 8, (H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, Ed.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 804-811.
- Wilkinson V. S. (1931). Fresh Light on the Herat Painters. *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 58, 335, 60-63.
- Zeyneddin Vasıfı. (1961). *Badai al-Vakai* (A. H. Boldireva, Çev.). I-II. Moskva: Izdvo Vostochnoy Literatury.

